

Het museum als een petrischaaltje

Autonomous rock, Erik Odijk.

De kern van de Biënnale Gelderland is de tentoonstelling in het Museum voor Moderne Kunst Arnhem met daaromheen allerlei andere activiteiten rondom het thema *condensed reality*. Conservator Flos Wildschut gelooft in de kracht van het bundelen van activiteiten als middel om publiek te boeien. En waar het bij eerdere festivals vaak te veel uitwaaierde in tijd en plaats, waardoor kracht verloren ging, zo zijn hier alle activiteiten gecondenseerd in ruimte (het museum en de museumtuin) en tijd.

In de geïsoleerde omgeving van het petrischaaltje is ruimte voor onderzoek en experiment op een kleine en soms microscopische schaal, die grote gevolgen kunnen hebben voor de gehele wereld. De onderzoeker bepaalt welke stoffen aan een voedingsbodem worden toegevoegd en kijkt vervolgens toe wat er gebeurt. Soms zijn dat te voorspellen processen, maar er gebeuren ook gekke dingen: schimmels die alles overwoekeren of er vinden geen reacties plaats waar je ze wel zou verwachten. Juist het onverwachte leidt vaak tot nieuwe kennis en toepassingen. De ontdekking van de penicilline is daar een voorbeeld van. In afzondering experimenten laten zien en onverwachte processen mogelijk maken, daar ligt de parallel tussen een petrischaaltje en de *Biënnale Gelderland* in het Museum voor Moderne Kunst Arnhem (MMKA). Wat kan je verwachten als je beeldend kunstenaars, vormgevers, dichters, muzikanten, choreografen, componisten, acteurs en regisseurs, samenvoegt in één programma en dat aan een publiek presenteert? Hoewel dit een vervolg is op de beeldende kunstmanifestaties *Made in Arnhem* en de *Biënnale Gelderland*, laat de uitkomst van de nieuwe formule van de *Biënnale Gelderland* zich maar zeer beperkt voorspellen. Slaat het dood? Ontstaat er nieuwe energie? Gaat het borrelen of bruisen? Het kan allemaal.

Werkelijkheid in verdikte vorm

Lukraak bij elkaar gebracht zijn de onderdelen van het festival allerminst. Samensteller en kunsthistoricus Flos Wildschut koos voor het samenbindende thema *condensed reality*, de werkelijkheid in verdikte vorm. Daarmee biedt zij een blik op het nabije, het kleine, zaken waar veel mensen in het dagelijks leven aan voorbij gaan. Het museum is dus niet alleen een petri-

Kunstenaars proberen grip te krijgen op de werkelijkheid door in het kleine de wereld te ontdekken of door de werkelijkheid te verkleinen zodat de essentie zichtbaar wordt'

Lichen, Erik Odijk.

Potato Music Box, Juliette Warmenhoven.

schaaltje, maar biedt ook een microscopische blik op de realiteit. Of poëtischer gezegd: het festival 'laat de wereld zien in een korrel zand', naar het begin van een gedicht van William Blake (1757-1820):

*To see a World in a Grain of Sand
And a Heaven in a Wild Flower,
Hold Infinity in the palm of your hand
And Eternity in an hour*

Wildschut signaleert een tendens waarbij kunstenaars grip proberen te krijgen op de werkelijkheid door in het kleine de wereld te ontdekken of door de werkelijkheid te verkleinen zodat de essentie zichtbaar wordt. Met die gedachte zocht zij kunstenaars. Zelf condenseerde ze ook haar werkelijkheid. Aanvankelijk was haar plan ook (inter-)nationale kunstenaars uit te nodigen voor de tentoonstelling, maar ze merkte al snel dat er in Gelderland zoveel kwaliteit is, dat dat helemaal niet nodig was.

Scannen

De behoefte aan concentratie is niet alleen in de kunst waar te nemen. Al in de jaren zeventig ontstond een gevoel van verzadiging en een hang naar een beperkter aanbod, mooi in een lied verwoord door Annie M.G. Schmidt: 'Goddank er komt weer schaarste, er komt weer tekort.' Waar komt die behoefte vandaan? Zou het ermee te maken hebben dat de hele wereld toegankelijk is, en al haar bronnen van voedsel, informatie, cultuur en entertainment bereikbaar lijken te zijn? We scannen het de hele dag en worden er soms murw van. In dat proces vergeten we ons regelmatig echt te verdiepen in iets wat zich niet meteen als relevant openbaart. En dat terwijl daar zoveel te vinden is, zo wil de *biënnale* ons laten zien. Dichtbij is een wereld te ontdekken. 'Echte reizigers blijven thuis' kopte de cover van *Filosofie Magazine*, zomereditie 2012. De schrijver Jan Drost wil met het artikel duidelijk maken dat je voor echte inzichten iets van de wereld moet hebben gezien. Dat zit 'm niet in het reizen, zo zegt hij, het zit 'm in het zien, in een mentaliteit. Je kunt over de hele wereld zwerven en niets nieuws ervaren, maar je kan ook reiziger zijn in je eigen omgeving en zo verrijkt raken met nieuwe inzichten.

Landschap als essentie

De eerste stappen voor de *biënnale* van dit jaar werden zo'n twee jaar geleden gezet. Museum-directeur Hedwig Saam nodigde Flos Wildschut, freelance curator, uit om een tentoonstelling samen te stellen in vervolg op de serie *Made in Arnhem* en de *Biënnale Gelderse beeldende kunst*. Wildschut ging op een bijzondere manier te werk. Je zou denken dat ze zich eerst breed zou oriënteren op de kunst in Gelderland, maar dat deed ze niet. Ze vroeg zich niet af wat de Gelderse kunst kenmerkt, maar wat de essentie van Gelderland is. Snel kwam ze uit op het landschap, dat zo manifest aanwezig is in Arnhem en omgeving. Als je denkt aan de indrukwekkende ligging van het MMKA aan de Rijn, op de stuwwal van het Veluwemassief, is het niet zo gek dat Wildschut daarin haar inspiratie vond. Ze dacht ook aan drie belangrijke parken in de omgeving van Arnhem: Sonsbeek, Meinerswijk en Lingezege, die op te vatten zijn als concentraties van respectievelijk de Veluwe, het uiterwaardenlandschap en de Betuwe. Het ontwerp-principe om parken in te richten als condensaten van het omliggende landschap, zie je vaker in de landschapsarchitectuur. Dat fenomeen intrigeert Wildschut, het maakt het mogelijk om de kern te tonen en daarvan de waarde te leren kennen. De directe relatie met het landschap gebruikte Wildschut eerder in de expositie *Proeftuin*, die ze in 2011 voor het kunstenaarsinitiatief G.A.N.G. in Arnhem maakte. Daarin toonden kunstenaars hun visie op het fenomeen tuin: als een plek van bezinning, als een oase die de drukte van de stad buiten moet sluiten of als een leverancier van voedsel.

Kijken naar de wereld

In de *Biënnale Gelderland* is de gecondenseerde werkelijkheid niet meer gerelateerd aan het fysieke landschap, maar aan een mentaliteit en werkwijze van een kunstenaar, een manier waarop de kunstenaar naar zijn wereld kijkt. Wildschut vond inspiratie in het boek *Het meten van de wereld* van Daniel Kehlman, waarin twee achttiende-eeuwse wetenschappers, ieder op een eigen manier, de wereld proberen te bevatten door deze te meten. De ene trekt door de wereld letterlijk om te meten, de andere blijft liever achter zijn bureau om met ingewikkelde rekenkundige formules grip te krijgen op de wereld. Die twee zoektochten zijn terug te

Stills uit vijf minuten vertraging, Marcel Kronenburg.

vinden in de tentoonstelling. Zo liet Mirjam Kuitenbrouwer zich voor haar *Recursiecabine* inspireren door de schrijfzolder van de Duitse schrijver Uwe Johnson in Berlijn. Kuitenbrouwer omschrijft deze ruimte als 'een kamer waarbinnen met minimale middelen een complete leefwereld is opgezet als een uitdagend heelaal'. Je hoeft deze ruimte dus eigenlijk niet meer te verlaten om toch de wereld te kunnen exploreren. Een heel andere mentaliteit toont het werk van bijvoorbeeld Simon van Til. Hij trekt eropuit met zijn camera en brengt daarmee de wereld in beeld. Zijn camera is als het ware een meetinstrument waarmee hij tijd, licht en afstand vangt.

Dit nieuwe onderzoek van Wildschut naar de werkelijkheid viel in goede aarde bij het

museum, dat zich in het verzamel- en onderzoeksbeleid al jaren concentreert rondom het begrip realisme. Naast stromingen als het magisch realisme, het surrealisme en de Haagse School is het museum ook geïnteresseerd in nieuwe uitingen. De realiteit is aan voortdurende verandering onderhevig, dus ook het begrip realisme verandert voortdurend van betekenis. Deze tentoonstelling biedt een mooie gelegenheid deze nieuwe vorm te onderzoeken en te presenteren.

Melkpak

Het begrip *condensed reality* is voor de tentoonstelling uiteengerafeld in een aantal deelonderwerpen. 'Een model van de wereld' is daar één van, verbeeld door Theo Konijnenburg. Hij brengt de realiteit terug tot archetypische

vormen: een melkpak, een brood, een afwas-middelfles, een radiator. Konijnenburg stript deze vormen van hun franje en zet ze bij elkaar in een nieuwe constellatie. En daar ontstaat een nieuwe werkelijkheid: het zou zo een model voor een gebouw, een stad of de wereld kunnen zijn. Een ander deelonderwerp is 'Het meten van de wereld', onder andere gepresenteerd met de installatie *Grey Measurements* van kunstenaar Oscar Lourens. Daarmee kan het publiek getuige zijn van zijn fascinatie voor meten en verzamelen, een fascinatie die aanstekelijk werkt. Maar meten kan je met deze objecten niet meer. Omdat Lourens ze geschilderd heeft, hebben de maatbepalers hun functie verloren. Moeten we het zien als een manier om de fascinatie los te laten?

Verwarring

Het thema 'Het condenseren van tijd' is heel goed te zien in de video *vijf minuten vertraging* van Marcel Kronenburg. Daarin heeft hij de treinreis tussen Arnhem en Tiel en vice versa vastgelegd, gezien vanuit het perspectief van de machinist. Het lijkt alsof we real time de afstand afleggen, we stoppen op tussengelegen stations en het landschap trekt aan ons voorbij. Maar er is iets vreemds aan de hand. Terwijl we de reis maken, volgen verschillende lichtinvallen en de seizoenen elkaar snel op. Het brengt ons begrip van tijd in verwarring, en die verwarring maakt ons des te meer bewust van de tijd. Stichting G.A.N.G. (Hans Jungerius en Rob Groot Zevert) maakt met haar werk de geschiedenis zichtbaar. G.A.N.G. maakte een fotografische projectie van gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog, die precies bij het huidige museumrestaurant hebben plaatsgevonden tijdens de Slag om Arnhem. De geschiedenis wordt op deze manier aan de omgeving teruggegeven. 'Het minuscule als vindplaats voor het grote' is een volgend deelonderwerp van de tentoonstelling. Hierin is het werk van Juliette Warmenhoven ondergebracht. Haar fascinatie ligt bij het kleine en het onooglijke. Een aardappel is voor haar niet alleen bedoeld voor consumptie, maar ook een onderzoeksobject en een sculptuur. Ze maakt er fragiele piëdestal omheen die het midden houdt tussen een kooitje en een stolp. Zo gepresenteerd trekken de aardappel en haar groeiproc

Grey Measurements, Oscar Lourens.

Forest, Gerard Koek.

de aandacht. De energie die daarbij vrijkomt, wordt omgezet in een muziekje.

Oerkracht

'Of een dichter door een microscoop kijkt of door een telescoop, hij ziet altijd hetzelfde', zo schreef de Franse negentiende-eeuwse filosoof Gaston Bachelard. Hij wilde hiermee uitdrukken dat er eigenlijk geen verschil is tussen microkosmos en macrokosmos, omdat ze beide uit hetzelfde voortkomen. Aan deze gedachte wordt in de tentoonstelling aandacht besteed bij het thema 'Het lagere als landkaart van het hogere'. Wie het werk van Erik Odijk kent, begrijpt meteen dat zijn werk daar is ondergebracht. Odijk heeft een fascinatie voor de oerkracht van de natuur. Met zijn enorme tekeningen van de kleinste details maakt hij dat duidelijk. Die tekeningen laten tegelijkertijd het overweldigende en het minuscule van de natuur zien.

Op een heel andere manier is Rob Sweere ook bezig om in het kleine het grote te ontdekken. Sweere verbeeldt dat niet door de werkelijkheid vast te leggen in een kunstwerk, hij creëert als het ware hulpmiddelen om de bezoeker zijn omgeving op een intense manier te laten ervaren. Tijdens de *Biënnale Gelderland* kunnen mensen zich aanmelden voor de performance *Walking Trees*. In een drie uur durende reis

door het bos laat Sweere deelnemers op een intensieve manier kijken naar de natuur. En toch legt Sweere de werkelijkheid ook vast, want zijn performances in de natuur legt hij vast op video, en dat wordt dan weer als kunstwerk gepresenteerd. Een aantal van die video's is in de tentoonstelling te zien.

Het laatste deelonderwerp, 'Het onzichtbare zichtbaar maken', wordt onder andere geïllustreerd door Roland Schimmel. In zijn werk staat de werking van het oog centraal, met name de waarneming van nabeelden en halo-effecten. Het oog werkt net als het brein niet alleen als passieve ontvanger van informatie, maar ook als actief selectie- en projectie-instrument. Het gaat Schimmel om het oncontroleerbare in onze waarneming en het gevoel dat het oplevert als we niet weten wat projecties zijn en wat geschilderd is.

9 seconden

Hoewel de tentoonstelling, zo verwacht Wildschut, gewoon 'mooi zal zijn om naar te kijken', zou ze het fijn vinden als de werken aanzetten om verder te filosoferen, te ervaren. En dat is spannend in een tijd waarin uit onderzoek blijkt dat mensen gemiddeld slechts 9 seconden naar een kunstwerk kijken. Alles scannen heeft geen zin, ervaar liever een beperkt aantal werken intensief en laat de rest passeren, lijkt ook op de website het devies. 'Het werk eist van de bezoeker een contemplatieve houding. In ruil daarvoor kan ook de bezoeker in de zandkorrel de essentie van het universum ontdekken.' Of dat gaat lukken? Het is in ieder geval het experimenteren en het onderzoeken waard!

Biënnale Gelderland 'De wereld zien in een korrel zand'
t/m 28 oktober
Museum Moderne Kunst Arnhem
Utrechtseweg 87, 6812 AA Arnhem
Dinsdag t/m zondag van 11.00 tot 17.00 uur
www.biennalegelderland2012.nl
www.mmka.nl

Eten van de Veluwe Rode bessen uit het bos

René Zanderink

Rode bessensaus met wildpaté. foto René Zanderink

De meeste mensen zal het niet opvallen, maar niet alle bessenstruiken op de Veluwe zijn blauwe bosbessen. Op geschikte locaties – vooral de Imbosch ten noorden van Arnhem – staan struiken met rode bessen. Als wandelaar denk je al snel: onrijpe bessen. Nee hoor, dit zijn vossenbessen, ook wel rode bosbessen genoemd. Wij doen er nauwelijks iets mee, maar in Scandinavische landen zijn ze mateloos populair. Ga maar eens kijken bij de IKEA. Daar vind je in het schap jam van lingonberries. De jam wordt bijna altijd geserveerd bij de bekende Zweedse gehaktballetjes, die IKEA in haar restaurants aanprijst.

De Engelse benaming is cowberry. Hoe komt deze bes nu aan deze benamingen? Eten vossen en koeien de bessen? Vossen zijn toch overwegend vleeseters en koeien lopen toch niet in bossen? Toch is het zo dat vossen – vooral als de meeste prooidieren in winterslaap zijn – zich tegoed doen aan de laatste vossenbessen. Kijk maar eens naar de filmpjes van bessenetende vossen die op YouTube te vinden zijn onder de titel *Fox nicking gooseberries* en *Fox eating berries*. Ook mogen we aannemen dat de Schotse Hooglanders op de Imbosch ze eten als ze het bos inlopen.

Vossenbessen groeien aan een klein wintergroen struikje. De bes is directe familie van de blauwe bosbes en de cranberry, en zou over soortgelijke medicinale eigenschappen – goed voor de blaas, tegen prostaatanker – beschikken. Een andere bijzonderheid is dat de bessen het natuurlijke conserveermiddel benzoëzuur bevat. Daardoor kun je ook jam maken van rauw gemoeste – vers geprakte – bessen vermengd met wat suiker. Het hoge vitamine-C-gehalte blijft zo goed behouden.

Eind augustus, begin september rijpen de bessen in vijf tot zes weken via wit naar helderrood. Onder goede omstandigheden rijpen ze nog een tweede keer in september en oktober. Juist de periode dat het meeste wild wordt afgeschoten en dus leverbaar is bij de meeste poeliers. Dus waarom cranberry's van Terschelling daarbij serveren, terwijl op dat eiland helemaal geen wild voorkomt of uit de VS geïmporteerde ingevroren cranberry's bij een edelhertsteak uit Nieuw-Zeeland? Probeer voor een echt streekproduct Veluwe edelhertbiefstuk – liefst gehaald bij slagerij Ter Weele in Oene bij Apeldoorn – met jam van zelfgeplukte vossenbessen. Het plukken duurt net iets langer dan bij de blauwe bosbes omdat er minder bessen aan een struik hangen, maar het resultaat is overheerlijk! Immers, de vossenbes beschikt over meer terroir (streekbinding), finesse en aroma dan de alleen maar zure cranberry.

Vindt u dat allemaal te veel moeite? Kijk dan op de websites van Brasserie Aquarium in Arnhem en het Wilderniscafé in Kekerdom voor de jaarlijkse wilddinners met wild en vossenbessensaus. Afhankelijk van de datum, hoeveelheid, voorradigheid en rijpheid wordt geprobeerd ze op de kaart te zetten.

René Zanderink is ecogastronoom. Hij werkt bij Brasserie Aquarium in het Watermuseum in Arnhem en is voorzitter van Ark van de Smaak van Slow Food Nederland, een commissie die zich inzet voor het behoud van ons culinair erfgoed.